

The Study of Engravers' Hands on Greek Amphora Stamps: Methodology and Perspectives

In: *Analyse et exploitation des timbres amphoriques grecs. Colloque international, École française d'Athènes 3-5 février 2010* (под печат, в съавторство с Katie Simon).

Сравнителен анализ на почерци се използва за установяване на авторство в съвременните съдебни експертизи. Подходът е прилаган успешно и върху древногръцки каменни надписи. Статията разглежда възможностите за приложението му в изследването на печати върху антична керамика. Печатите върху древногръцки транспортни амфори съдържат текстова легенда, която позволява разграничаването на индивидуални почерци, и съответно – на гравьори на матрици за подпечатване. Това от своя страна е основа за подобряване на хронологиите на печатите: матриците изработени от един гравьор са приблизително съвременни.

Гравирането на матриците е механичен процес, който е сравнително сходен при един индивид, но варира при различни индивиди. Това правило не винаги е приложимо на практика, тъй като вариациите в рамките на индивидуалния почерк понякога са значителни. Поради малкия обем на текстовата легенда на печатите, тези вариации са трудно разграничими от вариациите, съществуващи между почерците на различни гравьори.

Първата стъпка в предлаганата методика е създаване на графични образци от легендата на печатите под формата на векторни изображения. Следва анализ на техните характеристики, като се отчитат формите на буквите, съотношенията между отделните букви в легендата, употребата на украшения и серифи, предпочитания към определени инструменти за гравирание и др. Събраната информация е основа за съпоставяне на образци от различни печати и разпознаване на тези, гравирани от една и съща ръка. Крайната стъпка в процеса е създаване на профили на гравьорите, съдържащи графична и описателна информация за техните почерци.

В последната част на статията са представени първите резултати от експериментално триизмерно сканиране на печати. Тази технология позволява да се избегнат неточностите при създаването на образци от изображения, получени чрез традиционни фотографски методи. Освен повишаване на прецизността, в бъдеще триизмерните модели биха позволили и частичната автоматизация на изследването на почерци върху амфорни печати.

The Date of the Tholos Tomb in Chetinyova Tumulus, Starosel

Archaeologia Bulgarica 1/2011, 13-19.

Гробницата в Четиньова могила край Старосел беше разкрита чрез археологически разкопки през 2000 г. Мненията относно времето на строежа ѝ са противоречиви: проучвателят Георги Китов предложи дата в последните десетилетия на V век пр. Хр., която беше оспорена от Тотко Стоянов и Даниела Стоянова в полза на късния IV – началото на III век пр. Хр. И двете мнения са основани на наблюдения върху архитектурната украса, но без да са подкрепени с точни измервания и конкретни паралели.

Датировката, предложена в настоящата статия, е 40-те или (по-скоро) 50-те години на IV век пр. Хр. и се отнася както за строителството, така и за използването на сградата. Основният аргумент са две транспортни амфори от Хиос и Менде, които датират в споменатия период. Амфорите са открити под насипа в преддверието, от двете страни на вратата към първото помещение. Те са били поставени там след строителството на гробницата, преди окончателното ѝ затваряне, и по всяка вероятност са съвременни с последното извършено погребение. Две монети, открити в насипа, показват, че могилата е издигната не по-рано от 359 г. пр. Хр.

Внушителната архитектура на гробницата, нейното местонахождение и датировка ме карат да предположа, че тя е принадлежала на семейството на одрския цар Котис I.

Archaic Amphora Import from Thracian Sites Around the Bay of Bourgas

In: Ch. Tzochew, T. Stoyanov, A. Bozkova (eds.) PATABS II. Production and Trade of Amphorae in the Black Sea. Acts of the International Round-Table held in Kiten, Nessebar & Sredetz, September 26-30 2007. Sofia 2011, 73-86, pls. I-III.

Статията представя находките на архаични гръцки транспортни амфори от два обекта в района на Бургаския залив: в м. „Костадин чешма” при с. Дебелт и в местността „Бадъ бунар” при гр. Карнобат. Амфорите открити на тези обекти произхождат предимно от източното крайбрежие на Мала Азия, като се разпознават няколко производствени региона: о. Лесбос и еолийското крайбрежие; Северна Йония – о. Хиос и Клазомене; Южна Йония – о. Самос и Милет. Разпознат е и внос от Централна Гърция, който е рядкост за Черноморието през Архаичната епоха. От края на VI – началото на V век датират най-ранните амфори от северното егейско крайбрежие. Значителна част от амфорите са открити в затворени депозити, което позволява сравнително точното датиране на последните.

Голямото сходство на материалите от двата обекта показва, че те са част от един и същ процес, свързан с най-ранния обмен между гръцките колонисти в Аполония Понтика и местните траки. Този обмен е започнал по времето на първото поколение колонисти в Аполония. Още в края на VII или в началото на VI в. пр. Хр. транспортни контейнери са били разпространени в обсег на ок. 60 км от колонията.

Керамика работена на колело

В: И. Христов (ред.). Кози грамади. Проучване на одриска владетелска резиденция и светилища в Средна гора VIII-I в. пр. Хр. Том 1. София 2011, 151-162.

Статията представлява първична публикация на произведената на гърнчарско колело керамика от обекта в м. „Кози грамади“. Керамичният материал от обекта е открит в силно фрагментирано състояние и съдържа малко диагностични фрагменти. Наборът от керамични съдове е типичен за епохата и региона: трапезни съдове, хранилища и транспортни амфори, от които количествено преобладават първите, а малкият брой фрагменти от последните намира логично обяснение в планинското разположение на обекта. Готварски съдове отсъстват, било то поради ограничеността на извадката, или защото за целта са предпочитани гърнета изработени на ръка. Преобладаващата група от трапезна керамика е съставена от местни съдове с посредствено качество, между които тези, изпечени в редуцирана атмосфера, преобладават. Вносните фрагменти, покрити с черен фирнис, включват части от четири кантароса, блюдо и кратер (вероятно червенофигурен). Всички те са открити в горелия пласт над подовото ниво в монументалната сградата, което показва, че са били част от инвентара преди опожаряването ѝ. Сред разглежданата керамика има фрагменти от четири или пет гръцки транспортни амфори. На обекта е съществувал поне един питос, както и няколко по-малки хранилища, изработени на гърнчарско колело, части от чиито устия и дъна не са запазени. Указание за хронологията на обекта, макар и предварително и подлежащо на бъдещи промени, е заключението, че сред керамиката правена на колело няма фрагменти, които категорично да излизат от границите на IV век пр. Хр. Тези, които подлежат на датирание, се отнасят по-скоро към времето преди последната четвърт на века.

Between the Black Sea and the Aegean: the Diffusion of Greek Trade-Amphorae in Southern Thrace

In: D. Kassab Tezgor, N. Inaishvili (eds.) *Production and Trade of Amphorae in the Black Sea. PATABS I* (Varia Anatolica 21) 2010, 97-101, pls. 55-60.

Статията представлява преглед и анализ на данните за внос на гръцки транспортни амфори в Южна Тракия, с акцент върху вътрешността на региона. Най-ранните търговски контейнери проникват в местна среда още в началната фаза на колонизацията на тракийското крайбрежие – края на VII – началото на VI век пр. Хр. Този ранен внос е ограничен в зоните на директен контакт между гърци и траки; сред него преобладава северноийонийска и еолийска продукция. Амфорите проникват в Горнотракийската низина през първата половина на V в. пр. Хр.: в началото в ограничени количества, а от края на същия век – масово. В активизирането на вътрешния пазар основна роля играят производители от северното егейско крайбрежие и черноморския град Хераклея. Вносът от Източна Гърция не прекъсва, но с течение на времето, и особено след края на IV век, продуктите от Северна Йония отстъпват място на тази от района на Книд, Кос и Родос.

В Южна Тракия амфорите са внасяни в две основни направления: от черноморското крайбрежие към долините на реките Марица и Тунджа; от егейското крайбрежие обратно на течението на р. Марица. Долините на Места и Струма са били използвани само в долните течения на тези реки. Керамични контейнери са транспортирани и по сухоземни пътища, включително и в труднодостъпни планински райони в периферията на Горнотракийската низина.

Една от основните характеристики на вноса във вътрешността на Тракия през IV век е голямото разнообразие на производители от Егейския басейн. Делът на остров Тасос е надценяван в съществуващата литература; статистическият анализ на неподпечатани фрагменти от различни обекти показва далеч по-ниски стойности от статистиките основани на амфорни печати. Тасос, все пак, остава най-добре представеният производител за периода IV – началото на III век. пр. Хр. Наблюдават се и локални особености: през първата половина на IV век зона с висока концентрация на внос от Хераклея Понтика е западната част на Тракийската низина и района на Бургаския залив; тази зона, която вероятно е резултат на икономическо влияние на черноморската Аполония, престава да съществува след основаването на Кабиле от Филип II. Кабиле е бил основен проводник на северноегейската търговия във вътрешността на Тракия. Неговото основаване съвпада с изчезването на черноморския внос във вътрешността на Южна Тракия.

От втората четвърт на III в. пр. Хр вносът във вътрешността започва да намалява като количество и асортимент. Липсата на данни за периода между ок. 260 г. и 230 г. предполага упадък на търговията в този период. След ок. 230 г. вносните амфори произхождат основно от о. Родос, а Кабиле изглежда единственият активен консумативен център във вътрешността.

Notes on the Thasian Amphora Stamps Chronology

Archaeologia Bulgarica 1/2009, 55-72.

Тасоските амфорни печати са едни от най-прецизно и надеждно датирани артефакти за периода на четвъртото и третото столетие пр. Хр. Те служат като директен или косвен времеви репер за редица археологически обекти в Източното Средиземноморие и в Черноморието, и особено в Тракия, където са сред най-често откриваните датирани находки. Хронологията на печатите не представлява фиксиран списък с имена и дати. Тя по-скоро може да се разглежда като сложна и динамична система от аргументи, различни по естество и тежест, често допълващи се, понякога противоречащи си, но в крайна сметка - компромисно уравнивесени според гледната точка на изследователя. Настоящата статия цели подобряване на актуалните към момента хронологически схеми чрез внасянето на нови аргументи и дефинирането на нови изследователски подходи.

Един от проблемните моменти в относителната хронология е подреждането на най-ранните хронологически групи и последователността на епонимите в тях. Опит за напредък в тази посока е направен чрез използването на затворени археологически депозити, съдържащи множество подпечатани амфори, произведени в тесен отрязък от време. Към известните вече случаи от Северното Черноморие са прибавени два нови комплекса от Тракия: Далакова могила и една от могилите на по-в Колокита. Предложеното в таблица 1 подреждане на групи В и С е съобразено и с всички известни стилови особености на матриците.

Данни са добавени и относно мястото на спорния епоним Κλεῖτος. Два неизползвани в тази дискусия аргумента са Славчова могила от с. Розово и яма от обекта в м. „Костадин чешма”, с. Дебелт. Те подкрепят изказаното вече предположение, че Κλεῖτος е епоним от ранния период на тасоското печатане и място му е сред имената от групи Е и F. Преместването на този магистрат поставя под съмнение тезата за еднократен преход от ранния към късния формат на подпечатване, извършен като резултат от административна реформа.

Магистратът Ἀριστοτέλης, който в досегашните схеми е поставян във втората група на късния период, е преместен в края на следващата група, благодарение откриването на печат с неговото име, оставен от регавирана матрица на Τηλέμαχος. Промяна е предложена и за разделяните до момента омоними Πυθίων II и Πυθίων IV: стиливият анализ и разпределението на типовете по работилници са свидетелство, че въпросните имена принадлежат на един и същи магистрат.

При хронологически групи VIII - XI е предложен алтернативен метод за установяване реда на епонимите. Проследени са индивидуалните белези в изписването на буквите от легендата на матриците, дължащи се на механизирани навици на гравьорите и предпочитанията им към определени инструменти. По този начин са изолирани пет стила, принадлежащи на последователно работили гравьори. Изводите помагат за уточняване последователността на длъжностните лица в разгледаните групи, както и за преместването на Εὐαγόρας в рамките на група X. Бъдещо по-широко

приложение на този метод може да допринесе съществено към хронологията, като доведе до изграждане на схема на гравьорите, покриваща целия период на тасоското печатане. Аргументите за предложените промени, както и останалите основни данни за реда на епонимите от късния период (до група X) са представен в таблица 1.

Надеждността на сегашната абсолютна хронология трудно може да бъде оценена еднозначно. По време на интензивния ѝ строеж през последните петнадесетина години, бяха съборени няколко от малкото „носеци колони”. След като 340 г. пр. Хр. вече не крепи прехода от ранния към късния стил печати, третата фаза от изграждането на Пникс в Атина е ревизирана и неизползваема като независима опорна точка, лагерът Корони на Атическия п-ов остава единственият исторически фиксиран комплекс за период от над две столетия. Тази ситуация предизвиква основателно съмнение в датировките на групите от първата половина на IV и от втората половина на III в. пр. Хр., които са отдалечени на значително разстояние във времето от Кремонидската война.

Решаването на проблемите на абсолютната хронология изисква преди всичко нови исторически фиксирани опорни точки. Като такава би могла да се разглежда появата на тасоските печати в тракийския град Кабиле. В противоречие на широко-разпространеното в литература мнение, направеният в статията анализ показва липса на данни за съществуването на селище на мястото на античния Кабиле във времето преди македонската експанзия. Наличните факти сочат като вероятен сценарий градският център на завоя на Тунджа да е основан от Филип II по време на неговата тракийска кампания от 342/1 г. пр. Хр. – събитие, двусмислено отразено в една от речите на Демостен. Според разгледания тук вариант на хронологическата схема, внезапната поява на тасоския внос в Кабиле се отнася именно към 341 г. пр. Хр. Това съвпадение едва ли е случайно. То предоставя така нужната историческа “котва” за ранния период от тасоското амфорно печатане и придава на града първостепенна важност в бъдещите изследвания по темата.

Транспортни амфори

В: Д. Момчилов (ed.). Резултати от археологическите проучвания на АМ „Тракия” км. 6800-6400 в м. Бъдъ Бунар. Варна 2009, 124-148.

Статията представлява първична публикация на транспортните амфори от разкопките на селището, разрушено от обходния път на гр. Карнобат през 2007 г. Представени са всички диагностични фрагменти, общо 119 на брой. Хронологическите граници на материала са началото на VI и третата четвърт на IV в. пр. Хр. Отделни екземпляри от севернойонийските и еолийските амфори биха могли да получат и по-ранна датировка – във втората половина на VII в. Профилът на амфорния внос е типичен за Черноморието като цяло. До средата на V в. доминират севернойонийските и еолийските контейнери; следва усилване на вноса от Северна Егея, а през IV век преобладава черноморската продукция. Материалът от обекта при гр. Карнобат показва изключително сходство с този, добит при разкопките в м. „Костадин Чешма”, с. Дебелт през първата половина на 80те г.

Amphora Stamps from Seuthopolis – Revised

(в съавторство с Ана Балканска). In: *Phosphorion: Studia in Honorem Mariae Čičikova*. Sofia 2008, 188-205.

Преразглеждането на амфорните печати от Севтополис и могили 1 и 2 от близкия некропол се налага от значителния напредък в тази област, постигнат след основната публикация от 1984 г. Корекциите и допълненията засягат разпознаването на производствените центрове, разчитането и датировките на печатите. Част от неидентифицираните преди екземпляри са отнесени към продукцията на Тасос, Акант, Самотраки, Родос, Книд и Херсонес. Ревизията на хронологията поставя цялата колекция във времето след ок. 315 г. пр. Хр., давайки нови аргументи в дискусията относно времето на възникване на укрепения град, съществуването на по-ранно селище на това място и интерпретацията на двете надгробни могили.

Black Sea Transport Amphorae

In: J. Bouzek, L. Domaradzka, Z.H. Archibald (eds.). *Pistiros III. Excavation and Studies*. Prague, 2007, 187-189, Pl. 43.

Статията представя транспортните амфори с черноморски произход, открити при проучванията на обекта в м. „Аджийска воденица”, известен като Пистирос. Повечето от разглежданите фрагменти произхождат от Хераклея на южния бряг на Черно Море. Хераклейските амфори в селището не са били многобройни – те представляват едва около 8-9% процента от амфорната тара открита на обекта. От друга страна, те са сигурно доказателство за внос, идващ от черноморското крайбрежие на Тракия. Последният най-вероятно е осъществяван чрез посредничеството на Аполония Понтика. Подпечатаните фрагменти датират в първата половина на 4 век. пр. Хр. При разкопките са открити и фрагменти от един тип амфори с неустановен произход, наричан в литературата „Муригьол”. Тези амфори са разпространени изключително по черноморското крайбрежие, което ми дава основание да ги разглеждам като черноморска продукция.